
Orlanda Obad

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
orlanda@ief.hr

DOI
<https://doi.org/10.32458/ei.30.2>

UDK
316.334.3:324 (4-6EU)
165.195+395.5

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 29. kolovoza 2025.
Prihvaćeno: 15. rujna 2025.

Unutarnja europeizacija: emocionalni kapital i klasa prilikom odabira dužnosnika EU-a

Članak istražuje kako se koncept emocionalnog kapitala presijeca s klasom u vrlo konkurentnom procesu odabira dužnosnika EU-a. Prije svega se temelji na analizi vodiča za pripremu testa za natječaje EU-a, istraženo kroz perspektivu Eve Illouz i njezinog shvaćanja emocionalnog kapitala. Članak se usredotočuje i na prešutne i na sadržane postulate europeizma, njegove „unutarnje“ dimenzije koje ugrađuju emocije u širi kontekst sekularnih i navodno racionalnih radnih praksi. Autorica tvrdi da je utjecaj terapijske kulture na suvremenom radnom mjestu vezan za klasu i može biti u isto vrijeme oslobađajući i ograničavajući.

Ključne riječi: emocionalni kapital, društvena hijerarhija, dužnosnici, Europska unija, europeizacija

OD DOBITNIKA DO ZAPOSLENIKA

Prije otprilike dvadeset godina, skupina hrvatskih sociologa provela je kvantitativnu studiju prvenstveno osmišljenu da bi istražila načine na koje su mladi u Hrvatskoj bili povezani s „europskim vrijednostima, institucijama i procesom integracije“ (Ilišin 2005: 21).¹ Između mnogih drugih aspekata, jedno je pitanje tražilo od ispitanika da s popisa predloženih kategorija odrede tko bi bili potencijalni dobitnici, a tko gubitnici zbog budućeg članstva Hrvatske u EU-u. I mlađe i starije skupine ispitanika predvidjele su da su tri glavne kategorije onih koji bi imali koristi od članstva i živjeli bolje „stručnjaci“, „oni koji govore strane jezike“ i „mladi ljudi“² (Ilišin i Mendeš 2005: 227). Koliko god se činili predvidljivima iz sadašnje perspektive, ovi su mi se rezultati stalno vraćali tijekom terenskog rada u institucijama EU-a u Bruxellesu, budući da bi se moji

1 Rad je nastao u sklopu projekta *Infrapolitičke prakse i promjene: od devedesetih do življenih budućnosti* (INFRA), koji financira Europska unija – NextGenerationEU.

2 Zanimljivo je primijetiti da su mladi ispitanici bili manje optimistični u pogledu vlastitih izgleda od starijih, s gotovo 10 posto manje njih (67,8 naspram 77,1 posto) koji su odgovorili da bi mladi ljudi prosperirali od članstva u EU-u (usp. Ilišin i Mendeš 2005: 227).

ispitanici lako mogli opisati kao dobitnici procesa pristupanja EU-u, a oni su doista odgovarali tim kategorijama.

Svoje istraživanje započela sam u drugoj polovici 2014. godine, kada sam provela prvi set polustrukturiranih intervjua s hrvatskim dužnosnicima EU-a, koji su se zaposlili u institucijama EU-a nakon ulaska zemlje u Europsku uniju 2013. godine. Drugi set intervjua proveden je u prvoj polovici 2015., također u Bruxellesu, a između ta dva seta prikupila sam više intervjua u Zagrebu tijekom božićnih praznika, kada su moji ispitanici posjećivali svoje prijatelje i obitelji. U ovom istraživanju odlučila sam se usredotočiti na „stalne“ dužnosnike jer su me posebno zanimala njihova iskustva s takozvanim *natječajima*, vrlo konkurentnim i dugotrajnim postupcima kroz koje su zaposleni u institucijama EU-a. Bila sam znatiželjna i o njihovim sljedećim karijernim putanjama i o prešutnim zahtjevima koji su im donijeli uspjeh u dobivanju tih pozicija.

Status dobitnika može se opravdati ako uzmemo u obzir pogodnosti koje njihove funkcije nude, poput visokih plaća,³ mirovina, visoke razine sigurnosti radnog mjesta, precizno definiranih uvjeta rada i obveza, kao i pratećih privilegija. Moglo bi se tvrditi da je poznavanje procesa zapošljavanja unutar institucija EU-a, kao što je *natječaj*, kao i zahtjeva i pogodnosti koje takva funkcija nosi sa sobom, prvi krug odabira prije samog odabira. Možda je bilo mnogo onih koji su ispunjavali uvjete, ali samo je ograničen broj bio spreman prijaviti se, pripremio se na vrijeme i iskoristio priliku. Ispitanici su obično bili muškarci i žene u kasnim dvadesetima ili tridesetima. Iz onoga što sam prikupila u biografskom dijelu razgovora, mnogi od mojih sugovornika govorili su više od jednog stranog jezika, neki od njih čak četiri ili pet. Jezike su učili kroz redovito obrazovanje, ali i na dodatnim, plaćenim tečajevima jezika. U nekim slučajevima, znanje jezika stečeno je kroz međunarodne karijerne putove članova njihovih obitelji. Većina mojih ispitanika prije dolaska u Bruxelles živjela je u hrvatskom glavnom gradu Zagrebu.

Mnogi dužnosnici EU-a s kojima sam razgovarala imali su iskustvo studiranja ili rada u inozemstvu tijekom duljeg razdoblja.⁴ Poslijediplomski studiji koji su se češće spominjali u intervjuiima bili su iz područja europskih studija, ekonomije i prava. Neki od ispitanika bili su, na različite načine, povezani s Europskom unijom mnogo prije datuma pristupanja zemlje u EU. U svojim prethodnim karijerama bili su izravno uključeni u proces pristupanja, na primjer, kao mladi članovi osoblja u državnim ministarstvima, dok su drugi imali iskustva u upravljanju projektima financiranim od strane EU-a (usp. Ban 2010: 17). Sveukupno, intervjui koje sam provela podržali su nalaze studije koju je Merje Kuus provela među državnim službenicima EU-a u Bruxellesu, a u kojoj se, između ostalog, usredotočuje na važnost europske osi diferencijacije Istok-Zapad. U vrijeme „istočnog proširenja“, kako je rekao dužnosnik Komisije 2005., „očekivali su uvrnute komuniste“, ljude koji će biti „potpuno drugačiji“, dok su ljudi koji su se zapravo zaposlili bili „potpuno isti“, „bijelci, srednje klase, dobro obrazovani“ koji „govore jezike“ (Kuus 2014: 105).

U ovoj analizi usredotočit ću se na ispitivanje „mekih“, manje opipljivih vještina i karakteristika, poput verbalne i neverbalne komunikacije, tjelesnog *hexisa* (trajne navike) i gesta te načina

3 Osnovna plaća u razredu AD5, u kojem su bili zaposleni gotovo svi moji sugovornici, u to je vrijeme bila oko šest puta veća od prosječne neto plaće u Hrvatskoj. Stopa registrirane nezaposlenosti u Hrvatskoj iznosila je oko 17 posto. Radna mjesta unutar institucija EU-a sigurno nisu jednako financijski privlačna kandidatima koji dolaze iz najbogatijih članica EU-a.

4 Ovi dojmovi temelje se na skupini ispitanika koje sam okupila. Jedan sugovornik me upozorio da je, prema njegovu iskustvu, malo hrvatskih dužnosnika EU-a živjelo ili studiralo u inozemstvu prije dolaska u Bruxelles, a također i da većina njih nije govorila druge strane jezike osim engleskog. Ova različita percepcija može biti važna u vezi s kritiziranjem *natječaja*, o čemu će biti riječi kasnije u tekstu.

ponašanja. Ovaj članak ima za cilj doprinijeti literaturi koja je već ispitivala administraciju EU-a s obzirom na pitanje kulturnih razlika, stila i habitusa, kao i odnosa moći povezanih s kulturnom osi Istok-Zapad (usp. Keinz i Lewicki 2019: 7-24; Kuus 2014; McDonald 2012: 540-561; Lewicki 2017, Lewicki 2020: 128-144; Róžańska 2011: 263-298) dodavanjem dodatnog sloja analize koji se usredotočuje na presjek klasnog i emocionalnog kapitala.

U kontekstu istraživanja institucija EU-a, možda je važno senzibilizirati interpretaciju na kulturne niti sekularnog, kao i na „jednako široke i nejasne pojmove poput modernog, liberalnog, kršćanskog, protestantskog ili zapadnog“ (Scheer et al. 2019: 9). Sekularno je nit posebno relevantna za državnu službu i birokraciju koju je možda teško razaznati od drugih, isprepletenih pojmova, posebno zato što se nalazi u pozadini, svojevrsni bijeli šum koji implicira „neutralnost, nepristranost, činjeničnost, racionalnost i razum“ (usp. ibid.: 2.). Također, „upravo ta područja koja se sama opisuju kao sekularna (...) obično se temelje na isključenju emocionalnog, afektivnog i senzornog iz svog djelovanja“ (ibid.).

Stoga se od sudaca u sudnicama, državnih službenika i birokrata očekuje emocionalna suzdržanost, što su sve ilustracije kako se sama ideja „sekularne javnosti“ provodi od strane pojedinaca koji kontinuirano pokazuju i očekuju određeno ponašanje. Iako se ovo samoprezentiranje i samokultiviranje kodira kao „racionalno“ ili „neutralno“ nasuprot „iracionalnom“ i „emocionalnom“, smatramo da bi se to moglo promatrati i kao određeni način ili stil afektivnosti potaknut društvenim poretom poznatim kao „sekularnost“ (ibid.).

Autori dalje primjećuju da „sekularno nije per se „neemocionalno“ čak ni kada se predstavlja kao pridržavanje ideala objektivnosti i racionalnosti“. Ne radi se o nedostatku emocija, već o „specifičnom načinu emocionalnosti“ (ibid.: 2) jer se „sekularnost subjekta neće pronaći samo u njegovom propozicijskom znanju već i u utjelovljenim radnjama percepcije, emocija i ponašanja“ (ibid.: 4).

Postajanje neobičnog, klasno povezanog načina emocionalnosti jedna je od središnjih tema knjiga Eve Illouz *Hladna intimnost: Kako smo stvorili emocionalni kapitalizam* (2007.) i *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help* (2008.). Illouz, između ostalog, ispituje kako je terapijski diskurs postao važan klasni marker, prednost koja osobi pruža refleksivnost i sposobnost kontrole nad emocijama u različitim područjima ljudskog postojanja, od intimnosti do radnog mjesta.

Tijekom dvadesetog stoljeća, pod okriljem terapijskog diskursa, emocionalni život postao je prožet metaforama i racionalnošću ekonomije; obrnuto, ekonomsko ponašanje dosljedno je oblikovala sfera emocija i osjećaja. Racionalizacija emocija stvorila je vlastiti obrat, koji bi se mogao okarakterizirati kao „emocionalizacija ekonomskog ponašanja“. Ovaj recipročni proces ukazuje na širi kulturni proces koji ja nazivam emocionalnim kapitalizmom. U emocionalnom kapitalizmu emocionalni i ekonomski diskursi međusobno se oblikuju tako da afekt postaje bitan aspekt ekonomskog ponašanja, a emocionalni život, posebno onaj srednje klase, slijedi logiku ekonomskih odnosa i razmjene (usp. Illouz 2008: 60).

Izrazit zaključak istraživanja autorice Illouz jest njezina tvrdnja da je vladavina terapijskog diskursa potisnula ponašanja koja se tradicionalno smatraju muškima, poput oslanjanja na sebe, agresivnosti, kompetitivnosti ili orijentiranja na nadmoć i dominaciju na radnom mjestu (ibid.: 80) i očekivanje tradicionalno ženstvenijih karakteristika poput takta ili timskog rada (usp. ibid.: 77), „obraćanje pažnje na emocije, kontroliranje ljutnje i suosjećajno slušanje drugih“ (Illouz

2007: 16). Autorica pridaje veliku važnost istraživanju ovog procesa androginizacije na radnom mjestu ispitivanjem, između ostalog, utjecaja Eltona Mayo i njegovih Hawthorne studija na teoriju menadžmenta. Budući da su ispitanici bili „sve žene“ (...), Mayo nalazi bili su izrazito rodno uvjetovani, a da to nije ni znao (ibid.: 15). Illouz primjećuje da je promjena u teoriji menadžmenta primjer u kojem je „ženska metoda, utemeljena na govoru i komunikaciji emocija“ upotrijebljena za upisivanje „ženskosti u ‘univerzalne’ tvrdnje“ (ibid.).

Mayo je primjenjivao konceptualne alate psihologije na žene, i na temelju svojih otkrića, on i skupina organizacijskih savjetnika koji će ići njegovim stopama nehotice su pokrenuli proces u kojem su aspekti ženskih emocionalnih iskustava i identiteta uključeni u nove smjernice za upravljanje ljudskim odnosima na modernom radnom mjestu (ibid.).

Autor tvrdi da su stručnjaci poput psihologa ili savjetnika u menadžmentu i ljudskim odnosima polako mijenjali emocionalne stilove koji prevladavaju na radnim mjestima srednje klase. Budući da se od oba spola na kraju tražilo da prihvate iste obrasce ponašanja, Illouz tvrdi da „emocionalne linije raskola možda imaju manje veze sa spolom nego s klasom“ (ibid.: 149).

Rad autorice Illouze bio je predmet kritike u vezi s predloženom konvergencijom između muškaraca i žena srednje klase kada je riječ o intimnosti ili poslu (usp. McQueen i Osborn 2020: 83-107.; Payton 2009: 977-978), pri čemu neke empirijske studije sugeriraju da tvrdnje autora o spolnoj konvergenciji i klasnoj divergenciji nisu uvjerljive jer „i kvalitativni i kvantitativni podaci upućuju na to da spol, više od klase, snažno oblikuje naša uvjerenja o vrijednosti razgovora o emocijama, iako oni s višom razinom obrazovanja češće znaju za terapiju i savjetovanje“ (Brownlie 2014: 104) dok su generacijske razlike izražene i značajne.

Međutim, ovaj će članak posvetiti više pozornosti nekim drugim argumentima u tim radovima, posebno onima koji se tiču dvostruke veze koju terapijska kultura uvodi s obzirom na radno mjesto. Terapijska kultura smatra se temeljem suvremene refleksivnosti koja sve više obvezuje ljude na strateško upravljanje svojim emocijama.

Zauzimajući refleksivan stav prema emocijama bitnim za individualnost i postavljajući model nezainteresiranosti ovladavanja vlastitim emocijama, terapijska kultura paradoksalno je pridonio razdvajanju emocija i djelovanja. Inzistirajući na tome da se pravila koja upravljaju izražavanjem emocija trebaju naučiti refleksno, terapijski diskurs je emocionalni život učinio stvarnim proceduralnim i refleksivnim praćenjem samoga sebe, posebno za pripadnike srednje klase, a možda čak i posebno za žene. Smatram da se ovdje nalazi ono što bi moglo biti glavno područje razlika između različitih kategorija emocionalne kulture, a što odvaja muškarce i žene srednje klase od onih radničke klase (...) (Illouz 2008: 150).

Kao što Illouz navodi, za terapijsku kulturu se može činiti da donosi pozitivne aspekte: može se promatrati kao reakcija koja se suprotstavlja modernom „zatupljujućem tehničkom i birokratskom razočaranju“ jer cijeni „individualnu jedinstvenost, zadovoljstvo i introspekciju“ (ibid.: 149). Moglo bi se protumačiti kao „golem kulturni napor da se ponovno doživi značaj i osjećaj u inače neplodnom i tehničkom svijetu značenja“ (ibid.), a istovremeno poziva na kritičko ispitivanje.

Ovaj članak pokušat će analizirati spoj ova dva svijeta: jednog koji je navodno racionalan, točan i precizan te drugog, za koji se kaže da je izronio iz unutarnjeg izvora emocija i jedinstvenih otisaka neponovljivih, jedinstvenih, individualnih iskustava.

ULTIMATIVNI VODIČ ZA NATJEČAJE

U ovom članku posebna je pozornost posvećena odabiru kandidata na *natječaju*, a posebno onim aspektima ovog natjecanja koji ukazuju na one manje opipljive, meke značajke koje legitimiziraju odabire koji mogu rezultirati klasnom diferencijacijom. Raspravljajući o Europskoj komisiji, Suvarierol tvrdi da „možemo možda govoriti o kozmopolitskoj homofiliji budući da je to zajednička kulturna pozadina“ ove „kozmpolitske vrste dužnosnika“ (2007: 128) i pruža nam sljedeće opise njihovih putanja:

Tipičan nastavak magisterija u Brugesu je stažiranje u Europskoj komisiji, Parlamentu ili Vijeću. Ovo razdoblje predsocijalizacije prikladno se naziva „radno pripravništvo“. Iako petomjesečno pripravništvo ne jamči posao u Europskoj komisiji, mnogi pripravnici na kraju dobiju ugovore za rad na određeno vrijeme u Komisiji ili iskoriste ovo vrijedno iskustvo u EU-u kao odskočnu dasku za karijeru u Bruxellesu (usp. *ibid.*: 126).

Prethodna međunarodna socijalizacija snažan je faktor koji privlači pojedince u multinacionalno radno okruženje kakvo je i Europska komisija. Budući da su te osobe navikle suočiti se s različitim kulturama, uzimaju to zdravo za gotovo, zbog čega nacionalnost postaje nebitan faktor u oblikovanju njihovih mreža u Europskoj komisiji (*ibid.*: 128-129).

Mnoga žarišta gdje se odvijaju aktivnosti (usp. Feld i Carter 2009: 136-152), poput radnog mjesta, obično su otvorenija za ljude koji su prilično slični u nekim značajkama. Ovisno o profesiji, prevladavajuće, zajedničke značajke mogu rezultirati specifičnim presjekom dobi, spola, socio-ekonomskog statusa ili životne faze.

U kontekstu ovog istraživanja, možda je važno napomenuti promjenu u procesu odabira osoblja u institucijama EU-a krajem 2000-ih, pri čemu je važan cilj uvedenih promjena bio pomicanje fokusa s testiranja mjerenjem znanja na testiranje temeljeno na kompetencijama (usp. Ban 2010: 8; 18). Njegova izražena značajka uključivala je uklanjanje tzv. testa europskog znanja, koji je, prema Banu, zahtijevao „mjesece proučavanja“ ponekad čak i trivijalnih činjenica o EU-u, što se ponekad doživljavalo i kao „posebno odvrćajući učinak“ (*ibid.*: 13) potencijalnim kandidatima. Uvedene promjene naišle su na oštre kritike prema kojima bi to poboljšalo agendu onih koji se zalažu za „minimalističku ulogu EU-a“, Europsku uniju shvaćenu prvenstveno kao ekonomsku instituciju, budući da bi reforma procesa zapošljavanja promovirala rad za institucije EU-a kao „samo posao, zamjenjiv s radom u bilo kojoj drugoj organizaciji, javnoj ili privatnoj“ (*ibid.*: 17).

U sažetom i detaljnom prikazu transformacije europskog javnog prostora, sociolog Didier Georgakakis prikazuje složenu akumulaciju promjena koje su se odvijale po principu „mikro-bitka po mikro-bitka“ (2021: 943) i uključivale su ne samo države članice već i „različite vrste elita koje prenose kulturnu borbu između dva imperijalizma univerzalnog: jednog orijentiranog na poslovanje i, ukratko rečeno, inspiriranog austroameričkim modelom te drugog orijentiranog na državu i kontinentalnu Europu“ (*ibid.* 942). Ako priča o promjenama u tom području nalikuje „promjeni smjera neomenadžerske dominacije“, ona je i dalje podložna osebujnoj tranziciji koja će poštovati „svoju vlastitu dinamiku“ (*ibid.*).

U svojoj knjizi o kulturi novog kapitalizma, Richard Sennett suprotstavlja tradicionalnije oblike vrednovanja nečijeg rada ili talenta koji zahtijevaju „savladavanje i posjedovanje određenog područja znanja“ novijim oblicima traženja talenata koji nisu „specifični za sadržaj ili određeni sadržajem“ jer „vrhunske tvrtke i fleksibilne organizacije trebaju ljude koji mogu naučiti nove

vještine, a ne držati se starih kompetencija“ (2006: 115). Ako je prvi način stjecanja vrijednosti karakterističan za obrtnika, metafora za osobu koja *kopa duboko* (gotovo opsesivno) da bi savladala određenu vještinu ili područje znanja, potonja sposobnost prelaska „s problema na problem, iz teme u temu“ sličnija je logici djelovanja savjetnika (ibid.). Sennett tvrdi da potonje zahtijeva „pravi talent“, ali ostaje kritičan prema njegovim izgledima.

To je sposobnost prospektivnog razmišljanja o tome što bi se moglo učiniti prekidom konteksta i reference, u najboljem slučaju, djelo mašte. U najgorem slučaju, međutim, ova potraga za talentom svodi referencu na iskustvo i zadane okolnosti, izbjegava osjetilne dojmove, odvaja analiziranje od vjerovanja, ignorira ljepilo emocionalne vezanosti, kažnjava duboko kopanje, stanje života u čistom procesu koje filozof Zygmunt Bauman naziva „tekućom modernošću“ (usp. ibid. 121).

Testovi pomoću računala provedeni na početku *natječaja* služili su kao eliminacijska, predseleksijska faza. Sastojali su se od testova verbalnog i numeričkog zaključivanja, tada novouvedenog testa apstraktnog zaključivanja (usp. Baneth 2011: 28), kao i takozvanih testova situacijske prosudbe. Takvi su testovi prvenstveno bili namijenjeni mjerenju kandidatove *urođene* sposobnosti, čime se odabire *prirodna aristokracija* društva, bez obzira na njihovo socijalno podrijetlo (usp. Sennett 2006). Ipak, prethodno vježbanje ove vrste rješavanja problema može značajno poboljšati krajnje rezultate, a mnogi od mojih ispitanika izjavili su da se za ovaj dio *natječaja* pripremaju mjesecima unaprijed.

Zbog fokusa na klasno vezano, procese unutarnje europeizacije i važnost emocionalnog kapitala, detaljnije ću ispitati dio *natječaja* koji se održavao u tzv. centru za procjene, u kojem su kandidati provjeravani za skup specifičnih kompetencija. Centar za procjenu Europskog ureda za odabir osoblja naveo je sljedećih osam kompetencija koje su testirane: (1) analiza i rješavanje problema, (2) komunikacija, (3) pružanje kvalitete i rezultata, (4) učenje i razvoj, (5) određivanje prioriteta i organiziranje, (6) otpornost, (7) rad s drugima i (8) vodstvo. Svaka od njih je formalno definirana unutar EPSO okvira, ali da bi se shvatilo kako bi se trebale utjeloviti, prakticirati u živim interakcijama unutar *natječaja*, najbolje bi se bilo konzultirati s *osobom posvećenoj temi*, insajderom s dovoljno iskustva i autoriteta da ponudi takva objašnjenja.

Jednom od takvih osoba smatram Andrása Banetha, autora knjige koja se reklamirala kao best-seler o EU ispitima pod nazivom *The Ultimate EU Test Book*, koju je više ispitanika izdvojilo kao primarnu literaturu koju su koristili u pripremi. U uvodu izdanja koje su moji sugovornici koristili u vrijeme provođenja ovog istraživanja, Baneth se (2011) predstavlja kao trener, savjetnik i viši partner u tvrtki koja se bavi „strategijom i *online* marketingom“. Spominje sedam godina provedenih u Europskoj komisiji i Europskom sudu pravde, a njegove uloge uključuju „koordinaciju brifinga za predsjednika Komisije Barrosa“ i služenje kao „član kabineta povjerenika Kovácsa“. Stekao je „magisterij prava i političkih znanosti te magisterij europske javne uprave s College of Europe u Brugesu, Belgija“ (Baneth 2025).

DOBRO, LOŠE I TERAPIJSKO

U ovom članku usredotočit ću se na posljednji dio Banethove knjige, u kojem autor predstavlja „primjere izvješća prema EPSO-ovim kompetencijskim rubrikama“ (Baneth 2011: 360) za dva izmišljena lika, „dobrog“ i „lošeg“ kandidata na *natječaju*. Smatram da je ovo poglavlje posebno vrijedno za analizu budući da predstavljanje kandidata istovremeno produbljuje i dekonstruira

razumijevanje savjeta danih u cijeloj knjizi. Posebno ću se usredotočiti na preporučeni i nepreporučeni govor tijela i iskazivanje emocionalnih stanja.

Dobar kandidat je gospodin X, koji je u centru za procjenu pokazao sljedeći skup snaga: ima „snažan fokus na kvalitetu i motivaciju za djelovanje“, bio je „snažan u održavanju svog profesionalnog znanja ažurnim“, on „ostaje smiren i usredotočen na izvedbu kada je pod pritiskom“, pokazuje „snažne analitičke vještine i formuliranje kreativnih rješenja“, ima dobre „sposobnosti timskog rada i umrežavanja“, on „komunicira jasno i na zabavan način“ te mu je „ugodno delegirati rad na druge i njihovo motiviranje“ i konačno – „dobro razumije institucije EU-a, svoje specijalističko područje i globalni kontekst“ (Baneth 2011: 360).

Kroz cijeli opis, specijaliziranom znanju „dobrog kandidata“ o EU-u pridaje se manja važnost od njegovih lako prenosivih vještina. U ovom fiktivnom izvješću istaknute su različite osobine povezane s emocionalnom inteligencijom, od komunikacijskih i međuljudskih vještina do liderstva i profesionalne prisutnosti. Slijede tipični ulomci iz teksta, koji pokazuju gotovo nadnaravnu izvedbu koja u kontekstu 2025. može rezonirati s načinom na koji umjetna inteligencija spaja ulizničko zrcaljenje sa smirenom, umirujućom komunikacijom.

U usmenoj prezentaciji, g. X je ostao *samouvjeren* i *staložen* pod ispitivanjem. Kada je procjenitelj izjavio da se ne slaže s preporukom gospodina X, gospodin X je ostao *miran* i tražio više informacija. *Slušao je, klimao glavom*, a zatim je izjavio: „Razumijem vašu perspektivu i vaše su brige opravdane.“ Zatim je objasnio kako se zabrinutost procjenitelja može prevladati, *mjerenim* i *opuštenim* načinom (ibid: 361).⁵

Čini se da je preferirani slijed međuljudske komunikacije nesmetano primanje informacija, potvrđivanje sadržaja poruke i nekonfrontirajući, smirujući odgovor koji se daje na konstruktivan način. Slušanje je od posebne važnosti, budući da se „smatra ključnim za sposobnost sprječavanja sukoba i stvaranja lanaca suradnje“ (Illouz 2007: 20).

Čak su i slabe točke kandidata, opisane u sljedećem odlomku, umjerene.

Gospodin X je bio manje snažan u razvoju svojih mekših vještina. Sklon je primanju povratnih informacija ad hoc i nikada nije nastojao prikupljati ih proaktivno na strukturiran način. Nastojao je razviti neke od svojih međuljudskih vještina, poput utjecaja, ali to se uglavnom svodilo na pohađanje relevantnog tečaja obuke s malo dokaza o naknadnoj primjeni naučenog u praksi. Nije pokazao mnogo interesa za pohađanje takvih tečajeva ako bi postao dužnosnik EU-a (usp. Baneth 2011: 361).

Ovdje smo informirani o vrstama prihvatljivih mana koje se očekuju od kandidata. Čini se da se ovo može ispraviti i, možda još važnije, sam kandidat je sposoban razmisliti o tome čak i ako ne uspije primijeniti ono što je naučio u praksi. Nedostatak spremnosti da se prihvati i suoči s takvim manama na način koji bi se, u okviru terapijske kulture, smatrao emocionalno zrelim, nije poželjan. Psiha je, uostalom, „sastavljena od mnogih slojeva koje je potrebno razumjeti i njima ovladati“, a ja je nešto što se ne samo može, već i treba „transformirati i oblikovati“ (Illouz 2008: 28).

U grupnoj vježbi, gospodin X je pokazao *obzirnost* i *empatiju* prema svojim kolegama iz grupe. On ih *nije prekidao* dok su govorili i *nadograđivali svoje ideje*, pokazujući im da ih je *slušao*. Jedna članica grupe bila je vrlo tiha, a gospodin X ju je u nekoliko navrata pokušao uključiti u razgovor

5 Sav kurziv u ovom i sljedećim citatima je autorov.

pitajući je za njezino mišljenje. Kad se gospodin X nije slagao s nekim, uvijek je *izrazio zahvalnost* za njihovu perspektivu prije nego što predloži svoju alternativu (usp. Baneth 2011: 362).

U vrlo konkurentnoj situaciji, kao što je prijava za potencijalni posao, osoba obično teži istaknuti se i zasjeniti protivnike. Ovdje se savjetuje suprotno djelovanje: radi se o isticanju kroz suradnju i empatično ponašanje. Predloženi način djelovanja temelji se na refleksivnom ja koje „ima internalizirane snažne mehanizme samokontrole kako bi održalo svoj vlastiti interes, ne kroz očito pokazivanje sebične konkurentnosti, već kroz umijeće ovladavanja društvenim odnosima“ (Illouz 2008: 93). Očekuje se sposobnost uključivanja „tuđeg gledišta zamišljajući ga i identificirajući se s njim, i suosjećajno i strateški“ (ibid.). Radi se o tome da ostanemo smireni, a ne dominantni, da ustrajemo u suradničkom, a ne natjecateljskom načinu rada te da budemo sposobni reagirati na suprotna stajališta na blag i taktičan način, vodeći raspravu kroz nježne promjene i promišljene izraze raznolikih perspektiva. Sekularne emocije su, kako Scheer i sur. tvrde, oksimoron jer se sekularnost tradicionalno povezuje s „izbacivanjem emocija iz interakcija koje se nakon toga smatraju objektivnima i neutralnima“, što se „također može promatrati kao vrsta razočaranja“ (Sheer et al. 2019: 10). Ako se sekularno tijelo, u određenim kontekstima, može postulirati kao hegemonističko: „ovako mi ovdje živimo“, sekularne emocije mogu prenositi informacije na „način na koji ovdje izražavamo osjećaje“ (ibid.: 12).

U drugim dijelovima knjige, potencijalni kandidat može pronaći savjet „da ne patronizira ispitivača“ i da njegov ili njezin „govor tijela (...) bude u potpunosti pun poštovanja“ (Baneth 2011: 35). Također, biti timski igrač. Treba biti predan napornom radu, i istovremeno pokazati spremnost za održavanje ravnoteže između poslovnog i privatnog života. Treba pokazati visoke analitičke sposobnosti i biti točan, a istovremeno biti sposoban komunicirati na način koji osvaja publiku. Moglo bi se „uključiti malo laganog humora“ tijekom procesa odabira, a istovremeno treba biti svjestan opasnosti koje leže u ciničnosti ili oslanjanju na stereotipe „o državi članici EU-a, rasi, religiji ili drugim osjetljivim pitanjima“ (ibid.: 335).

Idealni dužnosnik EU-a stoga je vrlo discipliniran, uljudan, decentan i ima kontrolu nad emocijama. On/ona je sposoban/na ostati smiren/a i suzdržan/a, čak i kada se suoči sa znatnim pritiskom. Promatrano iz perspektive istočnoeuropske ili balkanske zemlje, sve gore navedene značajke mogu se percipirati i kao suvremena obilježja zapadnoeuropskih vidika. Interpretacijska relevantnost ispitivanja diskursa horizontalnog „civilizacijskog nagiba“ zajedno s njegovom „postupnom vesternizacijom“ (Melegh 2006: 5) unutar procesa unutarnje europeizacije postaje još uvjerljivija kada se ispita profil zamišljenog „lošeg kandidata“, gospodina Y.

Neke od njegovih „razvojnih potreba“ navedene su kako slijedi: razvijanje „veće pozitivnosti u pogledu postizanja ciljeva“ i osiguravanje da „ispuni očekivanja“. „Imao bi koristi od usmjerenijeg pristupa razvijanju znanja i vještina“, on „radije radi u izolaciji: kada je u timu može otvoreno pokazati svoje frustracije“, a također „treba razviti širi raspon motivacijskih strategija uz kažnjavanje loših rezultata“ (Baneth 2011: 364).

Ovaj kandidat izražava negativne stavove u vezi s izgledima za „postizanje izvedive odluke do kraja sastanka“ (ibid.: 364-365). Kad se čini da je na rubu strpljenja, njegove tjelesne geste poput „bacanja ruku u zrak u ogorčenju, sjedanja i prekrivenih ruku“ (ibid.: 365) pokazuju što se smatra značajnim nedostatkom ograničenja. G. Y također izražava otpor, pa čak i antagonizam prema prevladavajućim postulatima radne kulture o kontinuiranom rastu i napretku.

Postao je prilično *defenzivan* tijekom intervjua, kada su ga pitali o područjima njegovog razvoja,

izjavio je „nemam ih“ te je izrazio nezadovoljstvo potrebom za pohađanjem obveznih tečajeva osposobljavanja („to je prilično gubljenje vremena“). Kad su ga prisilili, priznao je da je dobio povratne informacije od svog nadređenog da može biti pomalo zastrašujuć prema drugima, pa se od tada trudi biti gostoljubiviji. Od tada nije tražio nikakve povratne informacije o tome kako je napredovao u tom pogledu (ibid.).

Nedostatak emocionalnog kapitala prenosi se u opisivanje tjelesnih manifestacija i korištenje riječi koje bi se, iz perspektive terapijskog diskursa, vjerojatno mogle označiti kao obrambene, neregulirane ili pasivno-agresivne.

Tijekom usmene prezentacije, g. Y se *uznemirio* i *pocrvenio* kada su njegovi stavovi bili osporavani. Kad je procjenitelj predložio alternativni postupak, g. Y je jednostavno odgovorio: „Pa, to je vaše mišljenje i imate pravo na njega... čak i ako je *pogrešno*“, bez ikakvog daljnjeg objašnjenja ili navođenja bilo kakvih dokaza. Pokazao je *ciničan* pristup vezan za ograničeni manevarski prostor jednog dužnosnika EU-a u situaciji u kojoj se njegova hijerarhija protivi predloženom postupku (ibid.).

Zaboravio je imena drugih članova grupe, zbog čega je *pokazivao na ljude* kada je govorio o njihovim idejama. Nakon što se činilo da grupa postiže konsenzus o tome kako potrošiti proračun, što je bilo suprotno njegovim stavovima, gospodin Y se *povukao* iz rasprave o sljedećim točkama i demonstrirao *zatvoreni govor tijela*. Kad je postao posebno *strastven* o jednoj točki, gospodin Y je *povisio glas* gotovo u vrisak i *udario po stolu* nekoliko puta naglašavajući isto. Ovo je *zastrašilo* ostale članove grupe i stvorilo neprijateljsku atmosferu u timu (ibid.: 366).

Ovdje je nedostatak dobrih manira i bontona povezan s ispadima koji se približavaju prijetećem ponašanju. Možda je teško zamisliti stvarne kandidate koji se ponašaju na takav način tijekom postupka eliminacije s visokim ulozima. Unatoč tomu, opis služi kao upozorenje koje odvraća „nesposobne“ jer se grubost povezuje s nižim, organski emocionalnim načinima ponašanja. Kao što tvrde Keinz i Lewicki, „pripadnost se diskurzivno pripisuje kroz prakse pripisivanja“ kao što su, između ostalog, nasilni činovi i „upotreba jezika (glasani, tih, detaljan, neuredan)“ (2019: 11).

Preferirani oblik emocionalne izvedbe prikazuje neobičnu dvostruku vezu: u gornjim citatima, pitanje nije je li manevarski prostor za jednog dužnosnika EU-a doista ograničen ili su obvezni tečajevi obuke zapravo gubljenje vremena. Radi se o tome je li netko sposoban obuzdati frustraciju i suzdržati se od izražavanja tvrdoglavih, nefleksibilnih stavova. Terapijska kultura ne samo da odvaja emocije od djelovanja; ona također potiče davanje prioriteta važnosti odgovarajućeg emocionalnog odgovora nad sudjelovanjem u vrtlogu dobra i zla. Baš kao što konačni sudac o tome što je ispravno ili pogrešno, normalno ili abnormalno, prebiva izvan terapijskog subjekta, tako se i temelj istine na radnom mjestu jednako mijenja. Paradoksalno, i otpor prema dominantnim kodovima emocionalnog kapitalizma i njihovo poricanje omogućuju „generiranje značenja čak (a možda i posebno) kada se odbija prenijeti to značenje“ (Illouz 2008: 46). Karakteristika terapijske naracije *proklet bio ako činiš, proklet bio ako ne činiš*, potiče Illouz da je poveže s religijskim narativima, jer sve može imati „skriveno značenje i svrhu“ (Illouz 2007: 47).

Treba, opet, imati na umu da je natječaj arena u kojoj se pojedinci natječu za prilično elitni, privilegirani položaj. Refleksivnost koju pruža emocionalni kapital „omogućuje vještije manipuliranje i kontrolu nad sobom, a da pritom ne potakne hladan ili ciničan pristup drugima“ (Illouz 2008: 90). Zapravo, „samosvijest je povezana s naredbom da se identificiramo s drugima i da ih slušamo“ (ibid.). Refleksivno jastvo predstavlja specifičnu mješavinu suosjećanja i vlastitog

interesa; osoba se potiče da zadrži „pažnju na sebi“ i izvodi dopuštene oblike upravljanja tuđim mišljenjima i stavovima (ibid.: 93). Neinformiranom promatraču, moguće pripadniku starije generacije (usp. Brownlie 2014), kritiziranje gore opisanog ponašanja kao lošeg učinka može se činiti pomalo nestabilnim, podložnim kontradiktornim očekivanjima.

Emocionalni kapitalizam odnosi se na ispreplitanje ekonomskih i „interakcijsko-emocionalnih“ scenarija, što ilustriraju prevladavajući kulturni okviri „suradnje“ i „timskog rada“ (Illouz 2008: 60). Ti su scenariji „preoblikovali načine na koje akteri konceptualiziraju horizontalne i vertikalne hijerarhije, moć, pa čak i, do ograničene, ali određene mjere, rodne odnose“ (ibid.: 61). Taj isprepleteni i recipročni utjecaj, tvrdi Illouz, posebno je očit u motivu emocionalne kontrole jer bi „pravilno njegovana osobnost“ trebala biti sposobna pokazati „samosvladavanje, posjedovanje sebe i moralnu autonomiju“ (ibid.: 62). Autor tvrdi:

„Novi kulturni scenariji koji promiču emocionalnu kontrolu mogli bi brzo steći legitimitet jer je veza između racionalnosti i emocionalne samokontrole imala dugu i časnju povijest te jer je odražavala jedan od najvažnijih organizacijskih mitova, onaj o racionalnosti“ (ibid.: 76).

Sljedećim dvama ulomcima iz knjige *The Ultimate EU Test Book* pristupa se kao da su moguća točka ulaza u rodnu perspektivu. Razlikuju ideal emocionalne kontrole, koji bi se mogao smatrati bližim muškoj normi, od emocionalno neangažiranih ili na kontrolu orijentiranih radnih praksi.

Izjavio je da općenito *ne voli umrežavanje* i da to smatra „umjetnim“ (...). Kaže da općenito smatra da je najbolji pristup kada postoji sukob krenuti dalje i *ne zadržavati se na tome*: što pokazuje određenu *nespremnost za rješavanje ovih problema* otvoreno (Baneth 2011: 366).

Mnogo puta je *pogrešno napisao* riječi i tehničke izraze, što je izazvalo određeno negodovanje među članovima grupe. (...) u usmenom izlaganju, g. Y je opširno govorio o tome kako će održati motiviranim osoblje putem *pažljivog nadzora i kažnjavanjem* onih koji nisu ostvarili svoje ciljeve učinkovitosti (ibid.: 367).

Ponovno se stavlja naglasak na nedostatak emocionalnog kapitala „lošeg“ kandidata. Podrazumijeva se da bi poznavatelj *menadžerske* radne kulture (usp. Clarke 2015: 95-130) identificirao i bavio se temeljnim psihološkim problemima, umjesto da odbijanjem prelazi preko neriješenog pitanja. Što je još važnije, osobine koje se tradicionalno smatraju ženstvenima, poput sklonosti suradnji i rješavanju sporova komunikacijom, predstavljene su kao poželjne. Nasuprot tomu, stereotipno muške osobine, poput neosjetljivosti ili čak strogosti, povezane su s obilježjima nižeg društvenog sloja, što se ilustrira pravopisnim pogreškama koje izazivaju ništa manje od zaprepaštenja. Čini se da je propagirano upravljanje emocijama, barem djelomično, izvedeno iz tradicionalno podređene ženske emocionalne ekonomije i destilirano u neosobne ili, bolje rečeno, nadosobne smjernice namijenjene olakšavanju glatkijih poslovnih procesa. U konačnici, ovo funkcionira kao recept koji oblikuje osjećaje u društveno prihvatljive oblike i izraze.

Pokreti i držanje „lošeg“ kandidata privlače puno više pažnje. Ovaj kandidat ne vlada svojim emocionalnim stanjima: lako se uznemiri, grub je, nagao i gotovo prijeti u izražavanju emocionalnih stanja. Kad je frustriran, pocrveni u licu, a kad je uzbuđen, udara o stol. Istovremeno, tjelesni *hexis* (trajne navike) dobrog kandidata nisu predmet opsežne analize. To bi moglo biti upravo zbog „centralnosti jezičnog samoizražavanja“ (Illouz 2007: 29) u terapijskom diskursu: što je tijelo podređenije, a emocije reguliranije, to je terapijski subjekt uspješniji.

Ono što se očekuje stoji u izravnoj suprotnosti s percipiranom autentičnošću i izravnošću djece, „sirovina“ ili pripadnika nižih klasa. Potreban je temeljito profinjen habitus, onaj oblikovan

iznutra prema van i utemeljen na poznavanju terapijskih praksi usmjerenih na rješavanje problematičnih ili konfliktnih emocija. Radi se o drugoj, manje očiglednoj, ali bitnoj liniji razlikovanja civiliziranoga od nazadnoga.

ZAKLJUČAK

U ovom članku koristila sam ispitivani tekst, knjigu s ispitima koja se koristi kao priručnik za pripremu za *natječaj*, da bi se razgraničili prešutni zahtjevi koji isprepliću klasni i emocionalni kapital.

Propagirani model refleksivnog emocionalnog stila ne mora nužno biti točan u stvarnom životu. Intervjuirala sam uspješnog kandidata koji je, nakon što je naučio upute i bio više nego svjestan prevladavajućih očekivanja, odlučio napraviti *show* i biti glasan, ekspresivan i ne skrivati svoja mišljenja. Znao je da isticanje može biti pomalo rizičan nastup, ali je ipak riskirao i uspio. Moja druga sugovornica brzo je objasnila da točno zna što su *oni* željeli čuti u procesu odabira, između ostalog, da je posao za koji se natječe sve o čemu je ikada sanjala. Njen nastup je također bio uspješan. Brownlie opravdano naglašava „važnost nebrkanja stvarnih praksi ljudi s diskurzivnim promjenama u kulturi emocija“ (2014: 127), unatoč jasno preferiranom emocionalnom stilu, nismo nužno napravljeni onim što Illouz (2007) naziva *hiperracionalnim budalama*. Ono što izvodimo kao standardizirani kodeks profesionalnosti u sobi za sastanke, kasnije se među kolegama u hodnicima može ismijavati kao odglumljeni čin. Naši profesionalni profili na *LinkedInu* mogu biti ispunjeni izrazima zahvalnosti i ponosa koji ponekad jedva prikrivaju podsmijeh. A oni čije se osobnosti previše poklapaju s odglumljenima, mogu se, ovisno o okolnostima, potajno plašiti ili biti predmet ismijavanja.

Argument da postoji dominantan emocionalni stil koji služi i kao klasna oznaka u suvremenoj radnoj kulturi ipak je uvjerljiv. Čini se da Eva Illouz prikazuje infrapolitičke utjecaje terapijske kulture kao novu vrstu „kaveza unutar kaveza“ koji oblikuje i transformira način na koji se naše duše (...) međusobno odnose u svakodnevnom životu i na radnom mjestu. Desetljetni vremenski jaz koji nas dijeli od razdoblja u kojem je provedeno ovo istraživanje pruža nam vrijednu priliku za razmišljanje s veće distance i moguće obogaćivanje kritičke perspektive s više nijansi. Pišući u prvoj polovici 2025., u vrijeme kada ponovno svjedočimo dominaciji karikaturno muževnih i u konačnici nasilnih političkih figura, netko bi već mogao osjećati nostalgiju za promicanjem suzdržanog i održivog tjelesnog *hexisa* (trajne navike) kultiviranog u *terapeutske kultiviranime* radnim mjestima. Kao što je Illouz rekla, iako u drugom kontekstu, trebali bismo „razlikovati različite načine dominacije“, jer je „stav da je korištenje meke moći gore od korištenja brutalnih i otvorenih oblika moći“ apsurdan (2008: 83).

Trebamo li refleksivni emocionalni stil ugrađen u emocionalni kapitalizam smatrati represivnim, onim koji ometa naš potencijalno organski protok emocija? U kritičkom pregledu rada autorice Illouz, Jessie Dong odlučuje naglasiti da „procesi refleksivnosti ne moraju biti tako usko povezani s konzumerističkim načinom razmišljanja“, da treba izbjevati „zamke masovnog kritiziranja ‘modernosti’“ te da je upravo „proces ontologizacije i racionalizacije emocija ono što pojedincima omogućuje da napuste veze ili ostanu u njima nakon dovoljne refleksivnosti“ (Dong 2023).

Refleksivni emocionalni stil duboko je promijenio način na koji suvremeni „zapadni“ subjekti doživljavaju radno mjesto, intimne odnose i svoje unutarnje ja. Terapijski diskurs ne samo da oblikuje našu emocionalnu jezgru, već je također destabilizira i relativizira. Proces je proizveo

duboke posljedice, kojih je bitna komponenta štit ironičnosti ili čak cinizma. U kontekstu ovog članka, terapijska kultura možda je ublažila jednostavnost i jasnoću onoga što je ispravno i pogrešno, autentično i odglumljeno na radnom mjestu, jer superprocesirane emocije potiču pogled usmjeren prema unutra, tj. nezainteresiran pogled. Iako je ovaj baršunasti kavez sveprisutan i, ponekad, nezgrapnan, ograničenja su ipak popraćena mogućnostima za nježnost i suosjećanje koji se javljaju u međuprostorima vladavine terapijskog.

LITERATURA I IZVORI

- BAN, Carolyn. 2010. „Reforming the Staffing Process in the European Union Institutions : Moving the Sacred Cow Out of the Road“. *International Review of Administrative Sciences* 76/1: 5-24, <https://doi.org/10.1177/0020852309359042> (pristup 28.8.2025.).
- BANETH, András. 2011. *The Ultimate EU Test Book: Administrator (AD) Edition 2012*. London: John Harper Publishing.
- BANETH, András. 2025. „About me“. *András Baneth : Strategic Communications & Public Affairs*, <https://www.baneth.eu/about> (pristup 13.10.2025.).
- BROWNLEE, Julie. 2014. *Ordinary Relationships : A Sociological Study of Emotions, Reflexivity and Culture*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- CLARKE, John. 2015. „The Managerialized University : Translating and Assembling the Right to Manage“. U: *Making Policy Move : Towards a Politics of Translation and Assemblage*, J. Clarke et al., ur. Bristol: Policy Press, str. 95-130, <https://doi.org/10.2307/j.ctt1t89fjb.7> (pristup 28.8.2025.).
- DONG, Jessie. 2023. „Review Essay : Reading Eva Illouz – Modern Love and its Discontents“. *Thesis Eleven : Critical Theory and Historical Sociology*, objavljeno 8. studenog 2023., <https://thesiseleven.com/2023/11/08/review-essay-reading-eva-illouz-modern-love-and-its-discontents/> (pristup: 26.7.2025.).
- FELD, Scott i William C. CARTER. 2009. „Foci of Activity as Changing Contexts for friendship“. U: *Placing Friendship in Context*. R. G. Adams and G. Allan, eds. Cambridge: Cambridge University Press, str. 136-152, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511520747> (pristup 20.8.2025.).
- GEORGAKAKIS, Didier. 2021. „Ce que la théorie des champs nous dit de l'administration Européenne (II). Les transformations du champ bureaucratique Européen (2000-2020)“. *Revue française d'administration publique* 180: 933-960, <https://doi.org/10.3917/rfap.180.0933> (pristup 18.8.2025.).
- ILIŠIN, Vlasta. 2005. „Mladi, Hrvatska i Europa : uvod u istraživanje“. U: *Mladi Hrvatske i europska integracija*. V. Ilišin, ur. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, str. 11-32.
- ILIŠIN, Vlasta i Ivona MENDEŠ. 2005. „Mladi i Europska unija : percepcija posljedica integracije“. U: *Mladi Hrvatske i europska integracija*. V. Ilišin, ur. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, str. 197-252.
- ILLOUZ, Eva. 2007. *Cold Intimacies : The Making of Emotional Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- ILLOUZ, Eva. 2008. *Saving the Modern Soul : Therapy, Emotions, and the Culture of Self-help*. Berkeley: University of California Press.
- KEINZ, Anika i Pavel LEWICKI. 2019. „Who Embodies europe? Explorations into the Construction of european Bodies“. *Anthropological Journal of European Cultures* 28/1: 7-24, <https://doi.org/10.3167/ajec.2019.280104> (pristup 20.8.2025.).
- KUUS, Merje. 2014. *Geopolitics and Expertise : Knowledge and Authority in European Diplomacy*. Chichester: John Wiley & Sons.
- LEWICKI, Pavel. 2017. *EU-Space and the Euroclass : Modernity, Nationality and Lifestyle among Eurocrats in Brussels*. Bielefeld: Transcript.
- LEWICKI, Pavel. 2020. „Polishness and Eurostyle in EU Brussels : Struggles over Europe in Bodily Performances among Polish EU Civil Servants“. *Ethnologia Europaea* 50/1: 128-144, <https://doi.org/10.16995/ee.1904> (pristup 14.8.2025.).

- McDONALD, Maryon. 2012. „Putting Culture in its Place : Anthropological reflections on the European Commission“. *European Societies* 14/4: 540-561, <https://doi.org/10.1080/14616696.2012.724578> (pristup 16.8.2025.).
- McQUEEN, Fiona i Sharani OSBORN. 2020. „I Would Like to be Better at It' : a Critical Engagement with Illouz's Account of Men and Intimacy in Romantic Relationships“. U: *Romantic Relationships in a Time of 'Cold Intimacies'*. J. Carter i L. Arocha, ur. Cham: Palgrave Macmillan, str. 83-107, https://doi.org/10.1007/978-3-030-29256-0_5 (pristup 25.8.2025.).
- MELEGH, Attila. 2006. *On the East-West Slope : Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe*. Budapest: Central European University Press.
- PAYTON, Andrew. 2009. „Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help By Eva Illouz University of California Press. 2008. 294 pages. \$60 cloth, \$24.95 paper“. *Social Forces* 88/2: 977-978, <https://doi.org/10.1353/sof.0.0258> (pristup 18.8.2025.).
- RÓŽAŃSKA, Julija. 2011. „Polish EU Officials in Brussels : Analysis of an Emerging Community“. *Migracijske i etničke teme* 27/2: 263-298, <https://hrcak.srce.hr/74490> (pristup 13.8.2025.).
- SCHEER, Monique, SCHEPELERN JOHANSEN, Birgitte i Nadia FADIL. 2019. „Secular Embodiments : Mapping an Emergent Field“. U: *Secular Bodies, Affects and Emotions : European Configurations*. M. Scheer, N. Fadil i B. Schepelern Johansen, ur. London: Bloomsbury Academic, str. 1-14, <https://doi.org/10.5040/9781350065253.ch-001> (pristup 28.8.2025.).
- SENNET, Richard. 2006. *The Culture of the New Capitalism*. New Haven; London: Yale University Press.
- SUVARIEROL, Semin. 2007. *Beyond the Myth of Nationality : A Study on the Networks of European Commission Officials*. Delft: Eburon Academic Publishers.

